

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА**

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

**ПРОГРАМА СПЕЦКУРСУ
ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ**

**для студентів юридичного факультету, що здобувають
освітньо-кваліфікаційний ступінь
«спеціаліст»**

Львів 2012

Бориславська О.М.

Конституційно-правові механізми захисту прав місцевого самоврядування. Програма спецкурсу. Плани практичних занять для студентів юридичного факультету, що здобувають освітньо-кваліфікаційний ступінь «спеціаліст». – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка. – 2012. – 35 с.

Схвалено кафедрою конституційного права Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол №1 від 28 серпня 2012 р.).

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	5
Витяг з навчального плану.....	7
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН СПЕЦКУРСУ	8
ПРОГРАМА СПЕЦКУРСУ	9
Тема 1. Місцеве самоврядування як об'єкт правового захисту.....	9
Тема 2. Правові засоби захисту прав місцевого самоврядування	9
Тема 3. Судовий захист у системі правових засобів захисту прав місцевого самоврядування.....	9
Тема 4. Правовий механізм захисту прав місцевого самоврядування шляхом конституційного судочинства	10
Тема 5. Захист прав місцевого самоврядування судами загальної юрисдикції.....	10
Тема 6. Правовий механізм захисту прав місцевого самоврядування судами спеціалізованої юрисдикції (Частина 1. Адміністративними судами).....	10
Тема 7. Правовий механізм захисту прав місцевого самоврядування судами спеціалізованої юрисдикції (Частина 2. Господарськими судами)	11
Тема 8. Практика Європейського суду з прав людини як джерело юридичного захисту прав місцевого самоврядування	11
Тема 9. Проблеми ефективності конституційно-правових механізмів захисту прав місцевого самоврядування та перспективи їх законодавчого вирішення.....	12
ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	13
Заняття 1. Місцеве самоврядування як об'єкт правового захисту.....	13
Заняття 2. Правові засоби захисту прав місцевого самоврядування	15
Тема 3. Судовий захист у системі правових засобів захисту прав місцевого самоврядування.....	16
Тема 4. Правовий механізм захисту прав місцевого самоврядування шляхом конституційного судочинства	18
Тема 5. Захист прав місцевого самоврядування судами загальної юрисдикції.....	19
Тема 6. Правовий механізм захисту прав місцевого самоврядування судами спеціалізованої юрисдикції (частина 1. Адміністративними судами).....	21

Тема 7. Правовий механізм захисту прав місцевого самоврядування судами спеціалізованої юрисдикції (частина 2. Господарськими судами)	23
Тема 8. Практика Європейського суду з прав людини як джерело судового захисту прав місцевого самоврядування	25
Тема 9. Проблеми судового захисту прав місцевого самоврядування та перспективи їх законодавчого вирішення	26
РЕКОМЕНДОВАНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ, МАТЕРІАЛИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ, НАВЧАЛЬНА ТА НАУКОВА ЛІТЕРАТУРА.....	28
Нормативно-правові акти:.....	28
Акти Конституційного Суду України	30
Матеріали судової практики.....	32
Навчальна та наукова література	33

*«Кожен має право на ефективний засіб правового захисту
у відповідному національному органі,
навіть якщо таке порушення було вчинене особами,
що діяли як офіційні особи»
ст. 13 Конвенції про захист прав людини
і основоположних свобод*

АНОТАЦІЯ

Конституційна модель публічної влади в Україні передбачає існування місцевого самоврядування як окремої її форми, що володіє певним ступенем самостійності (автономності). Конституція України визначає місцеве самоврядування як право територіальної громади на самостійне вирішення питань місцевого значення. Як і будь-яке інше суб'єктивне право, місцеве самоврядування потребує правового захисту з боку держави. Найбільш дієвим та ефективним засобом такого захисту є його судовий захист. Поряд із цим, існують й інші юридичні засоби захисту прав місцевого самоврядування, що у сукупності становлять конституційно-правові механізми такого захисту.

Юридичний захист прав місцевого самоврядування є його важливою правовою гарантією та має на меті недопущення порушень прав територіальних громад, а також органів місцевого самоврядування, через які відповідні територіальні громади реалізують своє конституційне право на управління місцевими справами, та, водночас, відновлення порушених прав.

Це одна із категорій справ, з якими стикаються практикуючі юристи: як ті, що працюють в органах місцевого самоврядування, місцевих органах виконавчої влади, в правоохоронних, судових органах, так і ті, які займаються адвокатською діяльністю. Відтак, спецкурс «Конституційно-правові механізми захисту прав місцевого самоврядування» покликаний сформувавати у студентів, які здобувають освітньо-кваліфікаційний рівень «спеціаліст», знання та практичні навички, необхідні для вирішення таких справ на практиці.

Метою спецкурсу є поглиблене вивчення широкого кола питань, пов'язаних із юридичним захистом прав місцевого самоврядування, зокрема конституційно-правових механізмів захисту, системи правових засобів захисту прав місцевого самоврядування та місця у ній судового

захисту, об'єктів та суб'єктів, механізмів та процедур судового захисту прав місцевого самоврядування.

Завданнями цього спецкурсу є формування у студентів системи знань щодо особливостей місцевого самоврядування як окремої форми публічної влади, що визначають специфіку об'єкта правового захисту прав місцевого самоврядування, суб'єктів, уповноважених захищати права місцевого самоврядування у судах, кола інших суб'єктів, що залучаються до судових справ про захист прав місцевого самоврядування, механізмів та процедур юридичного захисту прав місцевого самоврядування, а також вироблення відповідних умінь та навиків.

Накопичення необхідних знань студентами передбачається шляхом вивчення пропонованих у програмі питань. Здобуття ж практичних навичок уможлиблюється за рахунок розв'язання студентами запропонованих у програмі практичних завдань, а також складання проектів процесуальних документів. Тож в результаті вивчення спецкурсу студент повинен

знати:

- ✓ систему правових засобів захисту прав місцевого самоврядування, місце у ній судового захисту;
- ✓ можливі об'єкти юридичного захисту місцевого самоврядування, їх особливості;
- ✓ суб'єкти юридичного захисту прав місцевого самоврядування, їх правовий та процесуальний статус;
- ✓ механізми та процедури судового захисту прав місцевого самоврядування;
- ✓ особливості захисту прав місцевого самоврядування Конституційним судом України;
- ✓ особливості захисту прав місцевого самоврядування судами загальної юрисдикції;
- ✓ особливості захисту прав місцевого самоврядування спеціалізованими (господарськими та адміністративними) судами;
- ✓ практику Європейського Суду з прав людини, що торкається захисту прав місцевого самоврядування;

вміти:

- ✓ визначати адекватний засіб правового захисту прав місцевого самоврядування у конкретному випадку;
- ✓ чітко формулювати об'єкт судового захисту;
- ✓ визначати належних суб'єктів судового захисту прав місцевого самоврядування;
- ✓ визначати форму судочинства, за якою здійснюватиметься захист конкретного порушеного права;
- ✓ чітко формулювати позовні вимоги щодо захисту порушеного права;
- ✓ скласти процесуальні документи, які супроводжують процедуру судового захисту прав місцевого самоврядування;

набути навиків:

- ✓ оперативного опрацювання проблемної (конфліктної) ситуації у сфері захисту прав місцевого самоврядування;
- ✓ пошуку оптимальних правових засобів вирішення такої ситуації;
- ✓ вільного володіння усією сукупністю нормативного матеріалу та виокремлення потрібних для вирішення конкретної життєвої ситуації правових норм;
- ✓ застосування на практиці здобутих під час навчання знань з різних галузевих дисциплін для ефективного захисту прав місцевого самоврядування.

Витяг з навчального плану

Форма навчання	Курс	Семестр	Кредитів ЄCTS	Загальний обсяг (год.)	Всього аудит. (год.)	у тому числі (год.):			Самостійна робота (год.)	Контрольні (модульні) роботи (шт.)	Розрахунково-графічні роботи (шт.)	Курсові проекти (роботи) (шт.)	Залік (сем.)	Екзамен (сем.)
						Лекції	Лабораторні	Практичні						
Денна	5	9	3	108	36	18	-	18	36	1	-	-	-	9
Заочна	6	11-12	1,5	42	12	8	-	4	30	1	-	-	-	12

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН СПЕЦКУРСУ

Змістові модулі	Лекційні заняття	ТЕМА	Практичні заняття
Змістовий модуль 1	Лекція №1	Місцеве самоврядування як об'єкт правового захисту	Заняття №1
	Лекція №2	Правові засоби захисту прав місцевого самоврядування	Заняття №2
	Лекція №3	Судовий захист у системі правових засобів захисту прав місцевого самоврядування	Заняття №3
Змістовий модуль 2	Лекція №4	Правовий механізм захисту прав місцевого самоврядування шляхом конституційного судочинства	Заняття №4
	Лекція №5	Захист прав місцевого самоврядування судами загальної юрисдикції	Заняття №5
	Лекція №6	Правовий механізм захисту прав місцевого самоврядування судами спеціалізованої юрисдикції (Частина 1. Адміністративними судами)	Заняття №6
	Лекція №7	Правовий механізм захисту прав місцевого самоврядування судами спеціалізованої юрисдикції (Частина 2. Господарськими судами)	Заняття №7
	Лекція №8	Практика Європейського суду з прав людини як джерело судового захисту прав місцевого самоврядування	Заняття №8
	Лекція №9	Проблеми судового захисту прав місцевого самоврядування та перспективи їх законодавчого вирішення	Заняття №9

Всього:

Лекційних годин – 18

Практичних – 18

ПРОГРАМА СПЕЦКУРСУ

Тема 1. Місцеве самоврядування як об'єкт правового захисту

Місцеве самоврядування як право територіальної громади на самостійне вирішення питань місцевого значення. Права органів місцевого самоврядування, пов'язані із реалізацією волі територіальної громади. Правова характеристика суспільних відносин щодо реалізації права територіальної громади на самостійне вирішення питань місцевого значення засобами прямого народовладдя (безпосередньої демократії). Основні категорії (групи) суспільних відносин, що складаються у процесі реалізації права територіальної громади на самостійне вирішення питань місцевого значення через діяльність органів місцевого самоврядування.

Тема 2. Правові засоби захисту прав місцевого самоврядування

Поняття та сутність захисту прав місцевого самоврядування. Розмежування понять «захист» та «охорона» прав місцевого самоврядування. Мета захисту прав місцевого самоврядування. Суб'єкти правового захисту прав місцевого самоврядування. Система правових засобів захисту прав місцевого самоврядування. Адміністративні та судові засоби захисту, їх переваги у різних категоріях справ щодо захисту прав місцевого самоврядування. Юридичні механізми захисту прав місцевого самоврядування.

Тема 3. Судовий захист у системі правових засобів захисту прав місцевого самоврядування

Поняття, зміст та система гарантій місцевого самоврядування. Судовий захист як найважливіша гарантія захисту прав місцевого самоврядування. Правові механізми судового захисту прав місцевого самоврядування. Форми судочинства, що застосовуються при здійсненні

судового захисту прав місцевого самоврядування. Публічний інтерес як об'єкт судового захисту прав місцевого самоврядування.

Тема 4. Правовий механізм захисту прав місцевого самоврядування шляхом конституційного судочинства

Об'єкти захисту прав місцевого самоврядування органом конституційного судочинства. Суб'єкти та форми звернення до Конституційного Суду України з питань захисту прав місцевого самоврядування. Компетенція органу конституційного судочинства у сфері судового захисту прав місцевого самоврядування. Роль Конституційного Суду у вирішенні та запобіганні конфліктів у сфері функціонування місцевого самоврядування. Рішення Конституційного Суду України у справах про місцеве самоврядування.

Тема 5. Захист прав місцевого самоврядування судами загальної юрисдикції

Підвідомчість справ щодо захисту прав місцевого самоврядування судам загальної юрисдикції. Основі категорії судових справ щодо захисту прав місцевого самоврядування судами загальної юрисдикції. Застосування різних форм судочинства при здійсненні судового захисту прав місцевого самоврядування загальними судами. Правове положення суб'єктів місцевого самоврядування у відносинах щодо судового захисту прав місцевого самоврядування. Правовий статус інших учасників судового провадження у справах про захист прав місцевого самоврядування судами загальної юрисдикції.

Тема 6. Правовий механізм захисту прав місцевого самоврядування судами спеціалізованої юрисдикції (Частина 1. Адміністративними судами)

Підвідомчість справ щодо захисту прав місцевого самоврядування спеціалізованим судам. Застосування різних форм судочинства при

здійсненні судового захисту прав місцевого самоврядування спеціалізованими судами. Основі категорії судових справ щодо захисту прав місцевого самоврядування судами адміністративної юрисдикції. Правове положення суб'єктів місцевого самоврядування у відносинах щодо судового захисту прав місцевого самоврядування в адміністративному провадженні. Правовий статус інших учасників судового провадження у справах про захист прав місцевого самоврядування адміністративними судами

Тема 7. Правовий механізм захисту прав місцевого самоврядування судами спеціалізованої юрисдикції (Частина 2. Господарськими судами)

Підвідомчість справ щодо захисту прав місцевого самоврядування господарським судам. Основі категорії судових справ щодо захисту прав місцевого самоврядування судами господарської юрисдикції. Правове положення суб'єктів місцевого самоврядування у відносинах щодо судового захисту прав місцевого самоврядування в господарському провадженні. Правовий статус інших учасників судового провадження у справах про захист прав місцевого самоврядування господарськими судами

Тема 8. Практика Європейського суду з прав людини як джерело юридичного захисту прав місцевого самоврядування

Правова природа Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод як джерела юридичного захисту прав місцевого самоврядування. Право на ефективний засіб правового захисту. Право на захист власності. Право на вільні вибори. Свобода зборів та об'єднань. Принцип справедливого судового розгляду. Принцип рівності сторін у судочинстві.

Доповідь Комісії з прав людини Європейського суду у справі «16 австрійських комун і декілька радників проти Австрії». Відповідальність держави за зобов'язання та дії і рішення органів місцевого самоврядування («Герасімов проти Російської Федерації»). Відсутність

коштів у бюджеті як недостатня причина для невиконання судового рішення («Телятьєва проти Російської Федерації справа №18762/06 від 12.07.2007 р.).

Особливості практики Європейського суду з прав людини як джерела права в Україні.

Тема 9. Проблеми ефективності конституційно-правових механізмів захисту прав місцевого самоврядування та перспективи їх законодавчого вирішення

Проблемні питання захисту конституційного права на місцеві референдуми. Особливості захисту прав на місцеві вибори. Конституційно-правові механізми захисту прав територіальних громад на громадські слухання, місцеві ініціативи, загальні збори громадян за місцем проживання та інші форми безпосередньої діяльності громади.

Проблеми конфліктності взаємовідносин органів місцевого самоврядування з органами виконавчої влади, представницьких та виконавчих органів місцевого самоврядування. Особливості судових справ щодо статусу муніципальних службовців.

Відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування як конституційно-правовий механізм захисту прав місцевого самоврядування. Проблеми визнання незаконними актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Заняття 1. Місцеве самоврядування як об'єкт правового захисту

1. Місцеве самоврядування як право територіальної громади на самостійне вирішення питань місцевого значення.
2. Права органів місцевого самоврядування, пов'язані із реалізацією волі територіальної громади.
3. Правова характеристика суспільних відносин щодо реалізації права територіальної громади на самостійне вирішення питань місцевого значення засобами прямого народовладдя (безпосередньої демократії).
4. Основні категорії (групи) суспільних відносин, що складаються у процесі реалізації права територіальної громади на самостійне вирішення питань місцевого значення через діяльність органів місцевого самоврядування.

Практичне завдання.

Громадська організація міста Стебника (Дрогобицький район Львівської області) звернулася до Дрогобицького міськрайонного суду із позовом, яким просить суд зобов'язати Стебницьку міську раду вжити заходів щодо приєднання міста Стебника до міста Дрогобича. При цьому позивач свій позов обґрунтовує тим, що місто Стебник є депресивним населеним пунктом, позбавленим належного фінансування. Коштів місцевого бюджету недостатньо для покриття найважливіших видатків. Позивач просить суд врахувати той факт, що у місті незадовільна екологічна ситуація, спричинена діяльністю Стебницького калійного комбінату, що також потребує відповідного фінансування. Окремою позовною вимогою є прохання скоротити чисельність депутатів Стебницької міської ради у зв'язку із дефіцитом міського бюджету.

Дайте правову оцінку ситуації. Що є об'єктом судового захисту у наведеній ситуації? Які засоби правового захисту можна використати для її вирішення?

Джерела для підготовки:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. зі змінами. - Відомості Верховної Ради України від. - 1996. - № 30. - Стаття 141.
2. Європейська Хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. - [Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_036]
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. - Офіційний вісник України. - 1998. - № 13 / № 32 від 23.08.2006 / . - стор. 270. [Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004]
4. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. - Відомості Верховної Ради України. - 1997. - №24. - стаття 170.
5. Закон «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів». - Відомості Верховної Ради України. - 2010. - № 35-36. - ст.491.
6. Закон «Про всеукраїнський та місцеві референдуми». - Відомості Верховної Ради УРСР. - 1991, - №33. - ст.443.
7. Рішення Конституційного Суду України № 12-рп/2002 від 18 червня 2002 року (справа про об'єднання територіальних громад). - [Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-02>]
8. Рішення Конституційного Суду України № 21-рп/2003 від 25 грудня 2003 року (справа про особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування у місті Києві). - [Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v021p710-03>]
9. Рішення Конституційного Суду України № 11-рп/2001 від 13 липня 2001 року (справа про адміністративно-територіальний устрій). - [Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-01>]
10. Рішення Конституційного Суду України № 5-рп/2010 від 16 лютого 2010 року (справа щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 1 Закону України «Про систему оподаткування», статті 15 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств») пункт 5-6 мотивувальної частини. - [Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-10>].

Заняття 2. Правові засоби захисту прав місцевого самоврядування

1. Поняття та сутність захисту прав місцевого самоврядування.
2. Мета захисту прав місцевого самоврядування.
3. Суб'єкти правового захисту прав місцевого самоврядування.
4. Система правових засобів захисту прав місцевого самоврядування.
5. Доцільність та ефективність застосування адміністративних, судових та інших юридичних засобів для захисту прав місцевого самоврядування.
6. Поняття юридичних механізмів захисту прав місцевого самоврядування.

Практичне завдання

В грудні 2007 року позивачка звернулася до суду з вимогами про визнання неправомірною бездіяльністю Піщанської сільської ради щодо не розгляду її заяви про надання земельної ділянки під будівництво на сесії ради.

Постановою Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 17 грудня 2007 року позовні вимоги задоволено.

08 квітня 2008 року заступник прокурора Дніпропетровської області Прихожанов В.О, не погодившись з постановою суду, звернувся з апеляційною скаргою та з клопотанням про поновлення строку на апеляційне оскарження постанови суду, де зазначав, що він не приймав участі у справі, а про винесене судові рішення дізнався лише 04 квітня 2008 року із звернення депутата.

Чи підлягає клопотання задоволенню ? Чи має право прокурор представляти інтереси органів місцевого самоврядування ? Чи є він належним суб'єктом захисту порушених прав ? Чи можна вважати, що захист інтересів органів місцевого самоврядування є захистом інтересів держави у розумінні Закону України «Про прокуратуру» ? Складіть клопотання про поновлення строку на апеляційне оскарження постанови суду, виходячи із даної фабули.

Джерела для підготовки:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. зі змінами. - Відомості Верховної Ради України від. - 1996. - № 30. - Стаття 141.
2. Європейська Хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. - [Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_036]
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. - Офіційний вісник України. - 1998. - № 13 / № 32 від 23.08.2006 / . - стор. 270. [Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004]
4. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. - Відомості Верховної Ради України. - 1997. - №24. - стаття 170.
5. Закон України «По звернення громадян» від 02.10.1996 № 393/96-ВР. - Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 47. - ст.256.
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. - Відомості Верховної Ради України. - 2003. - №№ 40-44. - ст.356.
7. Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2002 від 26 березня 2002 року (справа про охорону трудових прав депутатів місцевих рад)- пункт 4-5 мотивувальної частини. - [Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-02>]

Тема 3. Судовий захист у системі правових засобів захисту прав місцевого самоврядування

1. Судовий захист як найважливіша гарантія захисту прав місцевого самоврядування.
2. Правові механізми судового захисту прав місцевого самоврядування.
3. Форми судочинства, що застосовуються при здійсненні судового захисту прав місцевого самоврядування.
4. Публічний інтерес як об'єкт судового захисту прав місцевого самоврядування.

Практичне завдання

Львівська міська рада своєю ухвалою від 20.09.2011 р. скасувала рішення виконкому від 25.03.2011 р. щодо встановлення тарифів на послуги з утримання будинків та прибудинкових територій для мешканців м. Львова та відновила чинність рішення виконавчого комітету від 26.11.2010 року «Про встановлення тарифів на послуги з утримання будинків та прибудинкових територій для мешканців м. Львова індивідуально по кожному будинку» (передбачало цінову політику із нижчими цінами, порівняно із 2011 р.). Виконавчий комітет на чолі із міським головою виступили проти такої ухвали міської ради, вважаючи, що відновлення чинності рішення виконавчого комітету не може бути предметом регулювання нормативно-правових актів Львівської міської ради.

Які засоби правового захисту можна використати у наведеній ситуації? Чи є підстави для звернення до суду? Сформулюйте предмет позову. Хто може бути суб'єктом судового захисту порушених прав у даній ситуації? Чи має право Львівська міська рада скасовувати акти виконкому? Чи має право Львівська міська рада відновлювати чинність рішення виконкому, яке втратило чинність? Складіть проект протесту прокурора на ухвалу Львівської міської ради за даною фавбулою.

Джерела для підготовки:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. – Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141. – Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2952-VI від 01.02.2011. – ВВР. – 2011. – № 10. – ст.68.
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
3. Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/2000 від 9 лютого 2000 року (справа про місцеве самоврядування) – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v001p7-10-00>
4. Рішення Конституційного Суду України № 7-рп/2009 від 16 квітня 2009 року (справа про скасування актів органів місцевого

самоврядування) – [Електронний ресурс] Режим доступу:
<http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=50463>

5. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 19 жовтня 2010 року у справі № К-5971/09
6. Постанова господарського суду Автономної Республіки Крим від 17 грудня 2007 року у справі № 2-3/16195-2007А.

Тема 4. Правовий механізм захисту прав місцевого самоврядування шляхом конституційного судочинства

1. Об'єкти захисту прав місцевого самоврядування органом конституційного судочинства.
2. Суб'єкти та форми звернення до Конституційного Суду України з питань захисту прав місцевого самоврядування.
3. Компетенція органу конституційного судочинства у сфері судового захисту прав місцевого самоврядування.
4. Роль Конституційного Суду у вирішенні та запобіганні конфліктів у сфері функціонування місцевого самоврядування.

Практичне завдання

Голова облдержадміністрації видав розпорядження про проведення обласного референдуму щодо розташування на території міста Львова (вул. Стрийська – кільцева дорога Львова) стадіону.

Чи є підстави для визнання його неконституційним у порядку конституційного судочинства? Які засоби судового захисту слід використати у даній ситуації ?

Складіть проект конституційного звернення до Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення положень Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Джерела для підготовки:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. – Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141. – Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2952-VI від 01.02.2011. – ВВР. – 2011. – № 10. – ст.68.

2. Закон України «Про Конституційний Суд України» від 16.10.1996 № 422/96-ВР. - Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 49. - ст.272.
3. Регламент Конституційного Суду України від 05.03.1997. - <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v001z710-97>
4. Рішення Конституційного Суду України № 7-рп/99 від 6 липня 1999 року (справа про сумісництво посад народного депутата України і міського голови)
5. Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/2000 від 9 лютого 2000 року (справа про місцеве самоврядування)
6. Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/98 від 13 травня 1998 року (справа щодо статусу депутатів рад)
7. Рішення Конституційного Суду України № 11-рп/2009 від 20 травня 2009 року (справа щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 57 Закону України "Про Державний бюджет України на 2009 рік")
8. Рішення Конституційного Суду України № 10-рп/2010 від 1 квітня 2010 року (справа щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 143 Конституції України, пунктів "а", "б", "в", "г" статті 12 Земельного кодексу України, пункту 1 частини першої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України)
9. Рішення Конституційного Суду України № 7-рп/2009 від 16 квітня 2009 року (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування)

Тема 5. Захист прав місцевого самоврядування судами загальної юрисдикції

1. Підвідомчість справ щодо захисту прав місцевого самоврядування судам загальної юрисдикції.
2. Застосування різних форм судочинства при здійсненні судового захисту прав місцевого самоврядування загальними судами.
3. Правове положення суб'єктів місцевого самоврядування у відносинах щодо судового захисту прав місцевого самоврядування.

4. Правовий статус інших учасників судового провадження у справах про захист прав місцевого самоврядування судами загальної юрисдикції.

Практичне завдання

У квітні 2003 р. депутати Скадовської міської ради відправили у відставку міського голову Терехова С.Ф. у зв'язку із тим, що міський голова порушив Конституцію і закони України. Терехов С.Ф. не погодився з таким рішенням і оскаржив його у суд. Особливість процедури такого оскарження полягає в тому, що подача скарги призупиняє дію рішення, що оскаржується. У відповідь рада прийняла ще одне рішення про припинення повноважень голови, але і це рішення було оскаржено в суд.

У серпні 2003 року судова колегія апеляційного суду Херсонської області прийняла рішення, за яким перше рішення ради залишається в силі, а друге визнано незаконним.

Дайте юридичну оцінку ситуації. У яких випадках у депутатів виникає право на прийняття рішення про припинення повноважень міського голови? У письмовому вигляді складіть мотивувальну частину рішення апеляційного суду.

Джерела для підготовки:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. – Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141. – Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2952-VI від 01.02.2011. – ВВР. – 2011. – № 10. – ст.68.
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р.// Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
3. Земельний кодекс України. - Відомості Верховної Ради України. - 2002. - № 3-4. - ст.27.
4. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010. - Відомості Верховної Ради України. – 2010. - № 50-51. - ст.572.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. - Відомості Верховної Ради України. - 2003. - №№ 40-44. - ст.356.
6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. - Відомості Верховної Ради України. – 2004. - № 40-41, 42. - ст.492.

7. *Кодекс адміністративного судочинства від 06.07.2005 № 2747-IV. - Відомості Верховної Ради України. - 2005. - № 35-36, № 37. - ст.446.*

Тема 6. Правовий механізм захисту прав місцевого самоврядування судами спеціалізованої юрисдикції (частина 1. Адміністративними судами)

1. Підвідомчість справ щодо захисту прав місцевого самоврядування спеціалізованим судам.
2. Застосування різних форм судочинства при здійсненні судового захисту прав місцевого самоврядування спеціалізованими судами.
3. Основі категорії судових справ щодо захисту прав місцевого самоврядування судами адміністративної юрисдикції.
4. Правове положення суб'єктів місцевого самоврядування у відносинах щодо судового захисту прав місцевого самоврядування в адміністративному провадженні.
5. Правовий статус інших учасників судового провадження у справах про захист прав місцевого самоврядування адміністративними судами

Практичне завдання.

У липні 2004 року гр-н Б., гр-ка Ш. звернулися до Приморського районного суду м. Одеси з позовом до Райадміністрації, в якому просили визнати незаконним та скасувати розпорядження Райадміністрації від 17 травня 2004 року «Про скасування розпорядження Приморської районної адміністрації виконавчого комітету Одеської міської ради від 25 листопада 2003 року».

Приморський районний суд м. Одеси постановою від 11 березня 2005 року позовні вимоги задовольнив у повному обсязі. Визнав розпорядження Райадміністрації від 17 травня 2004 р. незаконним.

Розпорядженням Райадміністрації від 25 листопада 2003 року було затверджено акт державної технологічної комісії від 13 жовтня 2003

року про прийняття в експлуатацію закінченого реконструкцією об'єкта, а саме: належної гр-ну Б. та гр-ці Ш. частини домоволодіння під магазин. На підставі цього розпорядження позивачам були видані свідоцтва про право власності на 67/100 і 50/150 частин домоволодіння відповідно. Ці частини разом складають приміщення магазину площею 249,8 м².

29 квітня 2004 року на зазначене розпорядження був винесений протест прокурора. За результатами розгляну цього протесту розпорядженням Райадміністрації від 17 травня 2004 року було скасовано розпорядження Приморської районної адміністрації виконавчого комітету Одеської міської ради від 25 листопада 2003 року.

Чи підлягають позовні вимоги задоволенню? У порядку якого судочинства розглядатиметься ця справа? Чи можуть органи місцевого самоврядування скасовувати свої попередні рішення, вносити до них зміни, якщо відповідно до приписів цих рішень виникли правовідносини, пов'язані з реалізацією певних суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів, і суб'єкти цих правовідносин заперечують проти їх зміни чи припинення?

Джерела для підготовки:

1. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1997. - № 24. - Ст. 170.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. - Відомості Верховної Ради України. - 2003. - №№ 40-44. - ст.356.
3. Кодекс адміністративного судочинства від 06.07.2005 № 2747-IV. - Відомості Верховної Ради України. - 2005. - № 35-36, № 37. - ст.446.
4. Рішення Конституційного Суду України № 10-рп/2010 від 1 квітня 2010 року (справа щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 143 Конституції України, пунктів "а", "б", "в", "г" статті 12 Земельного кодексу України, пункту 1 частини першої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України). - [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=106423>
5. Постанова Вищого адміністративного суду України від 09 лютого 2011 року у справі № К-12861/09 - [Електронний ресурс] Режим

доступу: <http://www.licasoft.com.ua/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=5&id=18321&menu=18420>

6. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 13 січня 2009 року у справі № К-10405/07
7. Постанова колегії суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України від 13 січня 2009 р. - [Електронний ресурс] Режим доступу:
<http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/1A833B4D78987116C225787E00253BE1?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=1A833B4D78987116C225787E00253BE1&Count=500&>
8. Постанова Вищого адміністративного суду України від 22 грудня 2010 року у справі № К-11038/08 – [Електронний ресурс] Режим доступу:
<http://document.ua/pro-skasuvannja-aktiv-organiv-miscevogo-samovrjaduvannja-doc44695.html>

Тема 7. Правовий механізм захисту прав місцевого самоврядування судами спеціалізованої юрисдикції (частина 2. Господарськими судами)

1. Підвідомчість справ щодо захисту прав місцевого самоврядування господарським судам.
2. Основі категорії судових справ щодо захисту прав місцевого самоврядування судами господарської юрисдикції.
3. Правове положення суб'єктів місцевого самоврядування у відносинах щодо судового захисту прав місцевого самоврядування в господарському провадженні.
4. Правовий статус інших учасників судового провадження у справах про захист прав місцевого самоврядування господарськими судами

Практичне завдання.

9 червня 2003 року між Київською міською Радою та ТОВ "Альянс-Центр" було укладено договір оренди земельної ділянки, розташованої

за адресою: м. Київ, вул. Ярославів Вал, 23, розміром 0,1149 га для будівництва, експлуатації та обслуговування офісно-торговельного центру, строком на 25 років.

Після завершення будівництва офісно-торговельного центру та здачі його в експлуатацію зазначений об'єкт нерухомості передано у власність ТОВ "Укрбудгруп".

Право власності ТОВ "Укрбудгруп" на зазначений об'єкт нерухомого майна підтверджується свідоцтвом про право власності, виданим Головним управлінням комунальної власності м. Києва виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) і яке зареєстровано КП "Київське міське бюро технічної інвентаризації та реєстрації права власності на об'єкти нерухомого майна".

У лютому 2010 року ТОВ "Альянс-Центр" направило на адресу Ради пропозицію про розірвання чи зміну договору оренди земельної ділянки на підставі статті 188 ГК України у зв'язку із зміною власника об'єкта нерухомості, однак листом Головного управління земельних ресурсів Київської міської ради від 31 березня 2010 року зазначену пропозицію було відхилено.

Який правовий механізм вирішення даної ситуації? Чи існує можливість зобов'язати Київську міську раду припинити договір оренди? Підготуйте процесуальний документ за наведеною фабулою (будь-який на ваш вибір).

Джерела для підготовки:

- 1. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.*
- 2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. - Відомості Верховної Ради України. - 2003. - №№ 40-44. - ст.356.*
- 3. Господарський кодекс України від 16.01.2003. - Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 18, № 19-20, № 21-22. - ст.144.*
- 4. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. - Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 6. - ст.56.*

Тема 8. Практика Європейського суду з прав людини як джерело судового захисту прав місцевого самоврядування

1. Правова природа Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод як джерела юридичного захисту прав місцевого самоврядування.
2. Право на ефективний засіб правового захисту.
3. Право на захист власності.
4. Право на вільні вибори. Свобода зборів та об'єднань.
5. Принцип справедливого судового розгляду. Принцип рівності сторін у судочинстві.
6. Відповідальність держави за зобов'язання та дії і рішення органів місцевого самоврядування («Герасімов проти Російської Федерації»).
7. Відсутність коштів у бюджеті як недостатня причина для невиконання судового рішення («Телятьєва проти Російської Федерації справа №18762/06 від 12.07.2007 р.).
8. Особливості практики Європейського суду з прав людини як джерела права в Україні.

Джерела для підготовки:

1. *Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод.* – Офіційний вісник України від 16.04.1998 – 1998 р. – № 13, / № 32 від 23.08.2006 /, стор. 270.
2. *Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод» // Відомості Верховної Ради України.* – 1997. – № 30. – ст. 141.
3. *Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. // Відомості Верховної Ради України.* – 2006. – № 30. – ст.260.
4. *Євінтов В. Пряме застосування міжнародних стандартів прав людини (коментар до статті 9 Конституції України) // Українське право.* – 1998. – №1.
5. *Лукашук И. Право международной ответственности – М.: Волтерс Клувер, 2004.* – 432 с.
6. *Паліюк В. Застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод.* – К.: Фенікс, 2004. – 264 с.

7. Паліюк В. *Методика застосування положень Конвенції про захист прав людини і основних свобод (деякі аспекти цього питання) // Досвід застосування Європейської конвенції з прав людини в судочинстві України та Польщі: Матеріали наук.-практ. конф. / Упоряд. О. П. Корнієнко. – К.: Видавництво «А. П. Н.», 2006. – С. 38–39.*
8. Селіванов А.О. *Право тлумачити закони та юридичні наслідки застосування офіційної інтерпретації // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 7. – С.2*
9. Третьяков Д. *Деякі питання застосування норм міжнародних договорів в Україні // Український часопис міжнародного права. – 2002. – №3. – С. 38–43.*
10. Третьяков Д. *Застосування практики Європейського суду // Віче. Журнал Верховної Ради України. Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/570/>*
11. Шевчук С. *Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод: практика застосування та принципи тлумачення у контексті сучасного українського праворозуміння // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 1999. – №2.*

Тема 9. Проблеми судового захисту прав місцевого самоврядування та перспективи їх законодавчого вирішення

Проблеми конфліктності взаємовідносин органів місцевого самоврядування з органами виконавчої влади, представницьких та виконавчих органів місцевого самоврядування. Проблемні питання захисту прав на місцеві референдуми та вибори органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Особливості судових справ щодо статусу муніципальних службовців. Особливості судових справ щодо оренди та продажу земельних ділянок, які є об'єктами комунальної власності.

Джерела для підготовки:

1. *Конституція України від 28 червня 1996 р. – Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141. – Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2952-VI від 01.02.2011. – ВВР. – 2011. – № 10. – ст.68.*

2. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. – Офіційний вісник України від 16.04.1998 – 1998 р. – № 13, / № 32 від 23.08.2006 /, стор. 270.
3. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – ст.260.
4. Рішення Конституційного Суду України № 5-рп/2007 від 20 червня 2007 року (справа щодо кредиторів підприємств комунальної форми власності). – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=9918>
5. Рішення Конституційного Суду України № 7-зп від 23 грудня 1997 року (справа про Рахункову палату). – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-97>
6. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 16 вересня 2010 року у справі № К-20992/08. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://document.ua/pro-ukladennja-dogovoru-orendi-zemelnoyi-diljanki-doc40062.html>
7. Постанова Вищого господарського суду України від 28 січня 2009 року у справі № 35/384. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://jurportal.org/writ/7337000>

РЕКОМЕНДОВАНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ, МАТЕРІАЛИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ, НАВЧАЛЬНА ТА НАУКОВА ЛІТЕРАТУРА

Нормативно-правові акти:

1. **Конституція України від 28 червня 1996 р.** – Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141. – Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2952-VI від 01.02.2011. – ВВР. – 2011. – № 10. – ст.68.
2. **Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод.** – Офіційний вісник України від 16.04.1998 – 1998 р. – № 13, / № 32 від 23.08.2006 /, стор. 270.
3. **Європейська хартія місцевого самоврядування** // http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_036
4. **Всесвітня декларація місцевого самоврядування**, прийнята на Міжнародному конгресі в м. Ріо-де-Жанейро (Бразилія) 23–26.IX. 1985 р.
5. **Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування»** від 15.07.1997р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 38. – ст.249.
6. **Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод»** // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 30. – ст. 141.
7. **Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини»** від 23 лютого 2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – ст.260.
8. **Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»** від 21 травня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
9. **Закон України «Про вибори депутатів Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів»** від 10.07.2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 35–36. – ст.491.
10. **Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування»** від 7 червня 2001 року. – Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 33. – ст. 175.

11. **Закон України «Про місцеві державні адміністрації»** від 09.04.1999. – Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 20–21. – ст.190.
12. **Закон України «Про столицю України місто–герой Київ»** від 15.01.1999. – Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 11. – ст. 79.
13. **Закон України «Про органи самоорганізації населення»** від 11.07.2001 р. – Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 48. – ст. 254.
14. **Закон України «Про статус депутатів місцевих рад»** від 11 липня 2002 року – Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 40, ст.290.
15. **Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми»** – Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991, - №33. - ст.443.
16. **Закон України «Про звернення громадян»** від 02.10.1996 № 393/96-ВР. - Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 47. - ст.256.
17. **Закон України «Про Конституційний Суд України»** від 16.10.1996 № 422/96-ВР. - Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 49. - ст.272.
18. **Земельний кодекс України.** - Відомості Верховної Ради України. - 2002. - № 3-4. - ст.27.
19. **Бюджетний кодекс України** від 08.07.2010. - Відомості Верховної Ради України. – 2010. - № 50-51. - ст.572.
20. **Цивільний кодекс України** від 16.01.2003 № 435-IV. - Відомості Верховної Ради України. - 2003. - №№ 40-44. - ст.356.
21. **Господарський кодекс України** від 16.01.2003. - Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 18, № 19-20, № 21-22. - ст.144.
22. **Цивільний процесуальний кодекс України** від 18.03.2004 № 1618-IV. - Відомості Верховної Ради України. – 2004. - № 40-41, 42. - ст.492.
23. **Господарський процесуальний кодекс України** від 06.11.1991 № 1798-XII. - Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 6. - ст.56.
24. **Кодекс адміністративного судочинства** від 06.07.2005 № 2747-IV. - Відомості Верховної Ради України. – 2005. - № 35-36, № 37. - ст.446.

Акти Конституційного Суду України

1. Регламент Конституційного Суду України від 05.03.1997. - <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v001z710-97>
2. Рішення Конституційного Суду України № 10–рп/2010 від 1 квітня 2010 року (справа щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 143 Конституції України, пунктів "а", "б", "в", "г" статті 12 Земельного кодексу України, пункту 1 частини першої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України). – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=106423>
3. Рішення Конституційного Суду України № 5–рп/2010 від 16 лютого 2010 року (справа щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 1 Закону України «Про систему оподаткування», статті 15 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств»). – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=98276>
4. Рішення Конституційного Суду України № 11–рп/2009 від 20 травня 2009 року (справа щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 57 Закону України "Про Державний бюджет України на 2009 рік"). – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=55346>
5. Рішення Конституційного Суду України № 7–рп/2009 від 16 квітня 2009 року (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування). – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=50463>
6. Рішення Конституційного Суду України № 10–рп/2008 від 22 травня 2008 року (справа щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України). – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=12758>
7. Рішення Конституційного Суду України № 6–рп/2007 від 9 липня 2007 року (справа про соціальні гарантії громадян). – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=9919>
8. Рішення Конституційного Суду України № 5–рп/2007 від 20 червня 2007 року (справа щодо кредиторів підприємств комунальної форми

- власності). – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=9918>
9. Рішення Конституційного Суду України № 9-рп/2005 від 13 жовтня 2005 року (справа про особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування в районах міста Києва). – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-05>
  10. Рішення Конституційного Суду України № 12-рп/2004 від 20 травня 2004 року (справа щодо сумісності посади сільського, селищного, міського голови з мандатом депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим). – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-04>
  11. Рішення Конституційного Суду України № 21-рп/2003 від 25 грудня 2003 року (справа про особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування у місті Києві). – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=9498>
  12. Рішення Конституційного Суду України № 12-рп/2002 від 18 червня 2002 року (справа про об'єднання територіальних громад). – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-02>
  13. Рішення Конституційного Суду України № 6-рп від 26.03.2002 (справа про охорону трудових прав депутатів місцевих рад). – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-02>
  14. Рішення Конституційного Суду України від 13 липня 2001 року № 11-рп/2001 (справа про адміністративно-територіальний устрій). [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-01>
  15. Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/2000 від 9 лютого 2000 року (справа про місцеве самоврядування). – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-00>
  16. Рішення Конституційного Суду України № 7-рп/99 від 6 липня 1999 року (справа про сумісництво посад народного депутата України і

- міського голови). – [Електронний ресурс] Режим доступу:
<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-99>
17. Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/98 від 13 травня 1998 року (справа щодо статусу депутатів рад). – [Електронний ресурс] Режим доступу:
<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-98>
18. Рішення Конституційного Суду України № 7-зп від 23 грудня 1997 року (справа про Рахункову палату). – [Електронний ресурс] Режим доступу:
<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-97>

Матеріали судової практики

1. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 1 листопада 1996 р. «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя». – [Електронний ресурс] Режим доступу:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>
2. Постанова Вищого адміністративного суду України від 09 лютого 2011 року у справі № К-12861/09. – [Електронний ресурс] Режим доступу:
<http://www.licasoft.com.ua/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=5&id=18321&menu=18420>
3. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 16 вересня 2010 року у справі № К-20992/08. – [Електронний ресурс] Режим доступу:
<http://document.ua/pro-ukladennja-dogovoru-orendi-zemelnoyi-diljanki-doc40062.html>
4. Постанова Вищого адміністративного суду України від 22 грудня 2010 року у справі № К-11038/08. – [Електронний ресурс] Режим доступу:
<http://document.ua/pro-skasuvannja-aktiv-organiv-miscevogo-samovrjaduvannja-doc44695.html>
5. Постанова Вищого господарського суду України від 28 січня 2009 року у справі № 35/384. – [Електронний ресурс] Режим доступу:
<http://jurportal.org/writ/7337000>
6. Постанова колегії суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України від 13 січня 2009 р. - [Електронний ресурс] Режим доступу:
<http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/1A833B4D78987116C22578>

Навчальна та наукова література

1. Батанов О.В., Кампо В.М. Муніципальне право зарубіжних країн: Навч. посіб.: Ч.1. – К.: Знання України, 2005. – С.62–72.
2. Батанов О. В. Муніципальне право України: Підручник. - Х.: «Одіссей», 2008. - 528 с.
3. Баймуратов М.О., Батанов О.В., Кампо В.М., Музика О.А. Муніципальне право зарубіжних країн: Навч. посіб.: Ч.2. – К.: Знання України, 2006. – С.84–111.
4. Біленчук П. Д, Кравченко В. І., Підмогильний В. М. Місцеве самоврядування в Україні. – К.: Атіка. – 2000. – 304 с.
5. Бориславська О.М. Місцеве самоврядування в Україні: теорія та практика реалізації конституційно-правових засад: Монографія. - Львів: Паіс, 2005. – 208 с.
6. Делія Ю. В. Конституційно–правові основи місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії та практики / За заг. ред. В. Ф. Погорілка. – Донецьк: НД та РВВ ДЮІ МВС, 2004. – 277 с.
7. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні. Ярмиш О.Н., Серьогін В.О. Підручник. – Харків: Вид-во Національного ун-ту внутр. справ, 2002.
8. Євінгов В. Пряме застосування міжнародних стандартів прав людини (коментар до статті 9 Конституції України) // Українське право. – 1998. – №1.
9. Кампо В.М. Місцеве самоврядування в Україні.— К.: Ін Юре, 1997.— 36 с.

10. Кравченко В. В., Пітцик М. В. Муніципальне право України: Навч. посіб. – К.: Атіка, 2003.
11. Лукашук И. Право международной ответственности – М.: Волтерс Клувер, 2004. – 432 с.
12. Муніципальне право України / За ред. В.Ф. Погорілка, О.Ф. Фрицького. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 85–114.
13. Паліюк В. Застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод. – К.: Фенікс, 2004. – 264 с.
14. Паліюк В. Методика застосування положень Конвенції про захист прав людини і основних свобод (деякі аспекти цього питання) // Досвід застосування Європейської конвенції з прав людини в судочинстві України та Польщі: Матеріали наук.-практ. конф. / Упоряд. О. П. Корнієнко. – К.: Видавництво «А. П. Н.», 2006. – С. 38–39.
15. Пухтинський М. Судовий захист прав місцевого самоврядування // Кур'єр місцевого самоврядування. – 2004. – №5. – С. 30–37.
16. Ромовська З. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник. – К.: Атіка, 2005.
17. Селіванов А.О. Право тлумачити закони та юридичні наслідки застосування офіційної інтерпретації // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 7. – С.2.
18. Третьяков Д. Деякі питання застосування норм міжнародних договорів в Україні // Український часопис міжнародного права. – 2002. – №3. – С. 38–43.
19. Третьяков Д. Застосування практики Європейського суду // Віче. Журнал Верховної Ради України. Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/570/>

20. Щebetун І. Організаційно-правові гарантії в системі гарантій місцевого самоврядування // Правничий часопис Донецьк. ун-ту. – 2001. – № 1(6). – С. 23–26.
21. Шевчук С. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод: практика застосування та принципи тлумачення у контексті сучасного українського праворозуміння // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 1999. – №2.